

TWEEHONDERD JAAR BALIE TE BRUSSEL 1811-2011.

VERKENNING VAN EEN RIJK VERLEDEN

Bart COPPEIN & Jérôme DE BROUWER¹

Samenvatting

Met het decreet van 14 december 1810 legde Napoleon het wettelijk kader vast voor de heroprichting van de balies. In 1811 stelden de Brusselse advocaten als eersten binnen de Départements Réunis een tableau op.² Thans viert de Brusselse balie haar tweehonderdste verjaardag. Naar aanleiding daarvan hebben de Ordre français des Avocats du barreau de Bruxelles en de Nederlandse Orde van Advocaten bij de balie te Brussel een onderzoeksproject opgestart om dat uitzonderlijk rijk en te lang verwaarloosd verleden in kaart te brengen. In deze bijdrage worden reeds enkele krachtlijnen daarvan geschetst.

I. INLEIDING

Advocaten vervullen niet alleen een cruciale functie binnen de gerechtelijke wereld, maar spelen van oudsher ook een belangrijke maatschappelijke rol, bijvoorbeeld door hun uitgesproken politiek engagement of door hun nauwe banden met diverse sleutelactoren van de samenleving. Dit geldt in het bijzonder voor de Brusselse advocaten. Niet alleen is de balie te Brussel de oudste van het land, maar ze is tevens tot op heden nog altijd de grootste. Bovendien fungeert Brussel sinds 1830 als hoofdstad en sinds 1832 als zetel van het Hof van Cassatie.³ Tal van Brusselse advocaten namen een politiek mandaat op en vormden de spil van een intellectueel avant-garde-netwerk met vertakkingen naar industrie, universiteiten, literatuur en kunst. Onvermijdelijk stonden de andere Belgische

¹ Bart Coppein is als doctor-assistent verbonden aan de Onderzoekseenheid Romeins Recht en Rechtsgeschiedenis van de K.U.Leuven. Jérôme De Brouwer is advocaat bij de balie van Brussel en deeltijds docent aan de UCL. Zij zijn door de Brusselse balie aangetrokken om een gedenkboek te redigeren naar aanleiding van haar dubbel eeuwfeest.

² De Départements Réunis zijn de voormalige Oostenrijkse Nederlanden en het prinsbisdom Luik, die door Frankrijk werden geannexeerd in 1795. Dit grondgebied is de voorloper van het huidige België. Cfr. *infra*.

³ De afzonderlijke balie bij het Hof van Cassatie wordt in deze bijdrage buiten beschouwing gelaten, tenzij ze relevant is voor het betoog. Zie over deze advocaten ondermeer: VAN EECKHOUTTE, W. “De balie bij het Hof van Cassatie: oorsprong en evolutie”, in: G. MARTYN e.a. (eds.) *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*. Hilversum, Verloren, 2009, pp. 297-318. De hier gebruikte termen ‘balie te Brussel / Brusselse balie’ hebben uitsluitend betrekking op de Orde van Advocaten bij het Hof van Beroep te Brussel en bij de rechtsvoorgangers van dat Hof alsmede op de twee rechtsopvolgers van deze Orde van Advocaten na de splitsing in 1984.

balies daardoor in de schaduw van die van Brussel en werden ze in aanzienlijke mate beïnvloed door de gebeurtenissen aldaar.

Daarom blijft het betreurenswaardig dat er tot voor kort nauwelijks substantieel onderzoek is gebeurd naar de geschiedenis van de advocatuur in België in het algemeen en die in Brussel in het bijzonder.⁴ Die historiografische armoede contrasteert sterk met de situatie in de buurlanden.⁵ Pas sinds enkele jaren wordt met vereende krachten geprobeerd om de opgebouwde achterstand weg te werken.⁶ Daarnaast zijn voor enkele Vlaamse balies het voorbije decennium interessante deelstudies verschenen.⁷

Ondanks zijn feitelijke dominantie mocht de Brusselse balie slechts marginaal delen in de toegenomen historische interesse.⁸ Bijgevolg moet men zich grotendeels behelpen met het beknopte historische hoofdstuk in de befaamde *Manuel pratique* van Gustave Duchaine en Edmond Picard uit 1869 (!) en een aantal eigentijdse artikelen uit de juridische pers.⁹ Die vaststelling deed de *Ordre français des Avocats du barreau de Bruxelles* en de Nederlandse Orde van Advocaten bij de balie te Brussel besluiten om

⁴ QUINTELIER, B. “Bronnen voor de geschiedenis van de Belgische advocatuur: de archieven van de Ordes van Advocaten”, in: M. DE KOSTER, X. ROUSSEAUX en K. VELLE (eds.) *Justitie en maatschappij: bronnen en perspectieven voor de socio-politieke geschiedenis van justitie in België (1795-2005)*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2010, pp. 21-37. Zie daarnaast: QUINTELIER, B. en MARTYN, G. “De juridische vrije beroepen”, in: P. VAN DEN EECKHOUT en G. VANTHEMSCHE (eds.) *Bronnen voor de studie van het hedendaagse België, 19-21e eeuw*. Brussel, Koninklijke Commissie voor Geschiedenis, 2009, pp. 1016-1032.

⁵ Zie ondermeer voor Frankrijk: OZANAM, Y. “Histoire et avenir des avocats”, in: B. BEIGNIER e.a. (eds.) *Droit et déontologie de la profession d’avocat*. Parijs, Presses universitaires de France, 2002, pp. 58-65. Zie daarnaast voor Nederland: HENSSEN, E. *Twee eeuwen advocatuur in Nederland 1798-1998*. Deventer, Kluwer, 1998.

⁶ BERNAUDEAU, V. e.a. (eds.) *Les praticiens du droit du Moyen Age à l’époque contemporaine. Approches prosopographiques (Belgique, Canada, France, Italie, Prusse)*. Rennes, Presses Universitaires de Rennes, 2008; MARTYN, *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen* en MARTYN, G. “Evoluties en revoluties in de Belgische advocatuur”, in: D. HEIRBAUT, X. ROUSSEAUX en K. VELLE (eds.) *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*. Brugge, Die Keure, 2004, pp. 227-255.

⁷ Zie voor de balie te Antwerpen: VERSTRAETE, J. *De jodenverordeningen en de Antwerpse balie: historische studie*. Brussel, Larcier, 2001. Zie voor de balie te Brugge: VAN DEN ABEELE, A. *De balie van Brugge. Geschiedenis van de Orde van advocaten in het gerechtelijk arrondissement Brugge (1810-1950)*. Brugge, Vanden Broele, 2009. Zie voor de balie te Gent: DECAVELE, J. en VANDEWAL, C. (eds.) *De tempel van Themis. 160 jaar gerechtsgebouw en rechtspraak*. Gent, Snoeck, 2007. Zie voor de balie te Kortrijk: DECEUNINCK, A. “De advocaten en pleitbezorgers bij de Rechtbank van Eerste Aanleg in Kortrijk”. *De Leiegouw*, (2001), pp. 247-289.

⁸ MATHEEUSSEN, C. *Honderd jaar Vlaams Pleitgenootschap bij de balie te Brussel 1891-1991; Een verhaal van Vlamingen in hun hoofdstad*. Tielt, Lannoo, 1992. Het gedenkboek over de Conférence du Jeune Barreau de Bruxelles is vanuit historisch oogpunt helaas slechts beperkt bruikbaar: *La Conférence du Jeune Barreau de Bruxelles 1841-1991*. Brussel, CJB, 1991.

⁹ DUCHAINE, G. en PICARD, E. *Manuel pratique de la profession d’avocat en Belgique*. Brussel, Parijs, Durand & Pedone Lauriel, Claassen, 1869, pp. 1-48. Zie de volgende noten voor de eigentijdse artikelen uit de juridische pers. Over de Brusselse advocaat Edmond Picard raadplege men het proefschrift van één van de ondergetekenden, dat door zijn aard fragmentarisch de geschiedenis van de Brusselse balie raakt: COPPEIN, B. *Edmond Picard (1836-1924), actor en getuige van een veranderend Belgisch rechtsdenken in Europees perspectief aan het einde van de negentiende eeuw*. Onuitgegeven proefschrift, Faculteit Rechtsgeleerdheid, K.U.Leuven, Leuven, 2010. Een handelsversie daarvan zal binnen afzienbare tijd verschijnen bij Larcier.

naar aanleiding van het dubbele eeuwfeest van de Brusselse balie een gedenkboek uit te geven dat de vastgestelde toestand in de mate van het mogelijke moet remediëren.

Door de ontoereikende ontsluiting van de omvangrijke balie-archieven in het Brusselse Justitiepaleis – situatie waaraan op korte termijn onmogelijk kan worden verholpen – zal de facto vooral moeten worden gesteund op de proces-verbalen van de Tuchtraad. Het betreft een hanteerbare ononderbroken serie archiefbescheiden, die inhoudelijk weliswaar toelaat de grote lijnen te vatten, maar zeker evenzeer noopt tot verder literatuur- en personeroek.¹⁰ In deze bijdrage wordt alvast reeds een eerste tip van de sluier gelicht van de gemaakte keuzes en voorlopige onderzoeksresultaten.

II. OORSPRONG EN WETTELIJKE BASIS VAN DE BALIE TE BRUSSEL¹¹

De eerste vijftientig jaar van de Brusselse balie verliepen bijzonder tumultueus en kleurden als geen ander haar identiteit en onafhankelijkheid. Die vernieuwing bouwde echter voort op een al lang bestaande traditie.

A. Ancien Régime en Franse tijd

Tijdens het Ancien Régime waren advocaten in onze gewesten actief bij de diverse rechtbanken en justitieraden. De toegang tot het beroep was strikt voorbehouden voor wie een rechtendiploma bezat en de eed had afgelegd.¹² Een stage was, behalve in Henegouwen, niet verplicht maar doorgaans wel de gangbare praktijk. De naleving van

¹⁰ Daar de analyse van de proces-verbalen nog volop aan de gang is, kunnen in deze bijdrage helaas nog geen verwijzingen daarnaar worden opgenomen. Dat is in mindere mate het geval voor de gespecialiseerde juridische pers (in het bijzonder *La Belgique judiciaire*, *Journal des Tribunaux*, *Le Palais*, *Rechtskundig Tijdschrift*, *Rechtskundig Weekblad*), waarvan het onderzoek evenzeer nog lopend is, maar desalniettemin al enkele referenties als *pars pro toto* konden worden geïntegreerd.

¹¹ Voor dit hoofdstuk baseren we ons in hoofdzaak op de volgende werken, waarnaar we hierna niet meer zullen verwijzen: DUCHAINE en PICARD, *Manuel pratique*, pp. 1-48; QUINTELIER, B. “De balie in België in de negentiende eeuw. Introductie en evolutie van het Napoleontische model”. *Pro Memoria. Bijdragen tot de rechtsgeschiedenis der Nederlanden*, 12 (2010) 1, pp. 87-102; MARTYN, G. en QUINTELIER, B. “L’introduction des barreaux de modèle Napoléonien dans les Neuf Départements et leur évolution au XIXe siècle”, in: H. LEUWERS (ed.) *Juges, avocats et notaires dans l’espace franco-belge. Expériences spécifiques ou partagées (XVIIIe-XIXe siècle)* (Justice and Society, II). Brussel, Algemeen Rijksarchief, 2010, pp. 85-101. Het is tekenend voor de eerder geschetste historiografische armoede dat de twee laatstgenoemde bijdragen zich in aanzienlijke mate moeten baseren op het eerstgenoemde werk. Zie eveneens in globo: MARTYN, “Evoluties en revoluties”, pp. 232-235. Voor zover van bijkomende literatuur gebruik wordt gemaakt, zal die ter plaatse worden opgegeven.

¹² Uitzondering daarop vormden evenwel de Middeleeuwse *jurati* of *hommes de loi*, waarop we hier niet verder ingaan. Zie over hen: BALON, J. “Le droit des obligations. Une étape de l’évolution des institutions judiciaires du Comté de Namur. La compétence civile des jurés et des hommes de loi”, in: J. BALON e.a. *Etudes sur les institutions à travers l’histoire namuroise (Xe-XVIIIe siècles)* (Anciens Pays et Assemblées d’Etats, XIV). Leuven, Parijs, Nauwelaerts, 1957, pp. 1-35.

deze voorwaarden werd gecontroleerd door de justitieraad van het betreffende gebied. Brusselse advocaten wendden zich doorgaans tot de Raad van Brabant; bij die justitieraad waren in 1790 liefst 440 advocaten ingeschreven. Anders dan in Frankrijk bestond er hier als dusdanig geen Orde met een Tuchtraad en een eigen tableau; desgevallend werd de deontologie bewaakt door de rechtbank of het hof waarbij de advocaat pleitte. Voor de pro Deo-rechtshulp verenigden advocaten zich vaak wel in een Sint-Ivo-broederschap.¹³

Als gevolg van de aanhechting van de Zuidelijke Nederlanden en het Prinsbisdom Luik bij Frankrijk door het decreet van 9 vendémiaire an IV (1 oktober 1795) werden alle oude juridische instellingen in deze gebieden opgeheven en vervangen door de nieuwe revolutionaire rechtbanken. Tevens werd de eerdere revolutionaire Franse wetgeving opgelegd. Krachtens het decreet van 2-11 september 1790 werd de Franse Orde van Advocaten alsmede de titel, de ambtskledij en het pleitmonopolie van de advocaat afgeschaft. Voortaan konden partijen zich krachtens het decreet van 29 januari-20 maart 1791 ofwel zelf verdedigen in een geding ofwel een beroep doen op zogenaamde officieuze verdedigers (*défenseurs officieux*), die enkel moesten beschikken over een bewijs van burgerzin maar verder geenszins juridisch onderlegd moesten zijn. De talloze wantoestanden die daarvan het gevolg waren leidden al vlug tot de herinvoering van de advocatuur door de wet van 22 ventôse an XII (13 maart 1804). Door de argwanende houding van de Keizer tegenover de advocaten had de praktische uitvoering daarvan heel wat voeten in de aarde. Eindresultaat was dan toch het veelbesproken decreet van 14 december 1810, waarbij de advocatuur werd onderworpen aan een stringente controle van de uitvoerende macht. Zo werden de leden van de Tuchtraad en de stafhouder benoemd door de procureur-generaal van het betreffende Keizerlijk Hof¹⁴ en had de minister van Justitie altijd ambtshalve de bevoegdheid om een advocaat van het tableau te

¹³ Zie voor Gent en het graafschap Vlaanderen: VAN PETEGHEM, P. “De broederschap van de Heilige Ivo en de Gentse advocaten tijdens het Ancien Régime. Op zoek naar sporen van de cultus van de Heilige Ivo in het graafschap Vlaanderen, maar vooral te Gent”. *Tijdschrift voor Privaatrecht*, 45 (2008), pp. 1383-1409. Zie voor Antwerpen: JACOBS, V. *Uit het verleden der Antwerpsche balie. De confrerie van Sint-Yvo en haar jaarfeest in 1674*. Antwerpen, Buschmann, 1916. Een voorstudie daarvan verscheen als: JACOBS, V. “Uit het verleden der Antwerpsche balie”, in: *Gedenkalbum Vlaamsche Conferentie der Balie van Antwerpen. Feestviering van het 20 jarig bestaan. 1885-1905*. Antwerpen, Vlaamsche Conferentie der Balie van Antwerpen, 1905, pp. 1-51.

¹⁴ Door de opeenvolging van de diverse Franse regimes wijzigde de naamgeving van de juridische instellingen regelmatig. De hier bedoelde instelling te Brussel werd eerst ‘tribunal d’appel’ (beroepsrechtbank) en daarna ‘Cour d’Appel’ (Hof van Beroep) genoemd. Na de keizerskroning van Napoleon Bonaparte tot Napoleon I veranderde de naam in ‘Cour impériale’ (Keizerlijk Hof). Bij de Belgische onafhankelijkheid is opnieuw geopteerd voor Cour d’Appel/Hof van Beroep, wat tot op vandaag de naam van deze instelling is gebleven.

schrappen. Concreet legde het decreet op dat er een tableau van advocaten moest worden opgesteld in alle steden waar er twintig of meer advocaten waren gevestigd.¹⁵

Binnen het grondgebied van de Départements Réunis vaardigde het Keizerlijk Hof te Brussel op 13 juni 1811 het eerste tableau van de Orde van Advocaten uit. Daarop stonden 174 advocaten ingeschreven. Opvallend maar geheel logisch is dat een aanzienlijk aantal daarvan in een eerder tijdperk nog verbonden waren geweest aan de Raad van Brabant. Eveneens op 13 juni 1811 werd de algemene vergadering belegd, waarop de aanwezige advocaten moesten overgaan tot de samenstelling van een lijst met dertig kandidaten voor het lidmaatschap van de Tuchtraad. Uit deze lijst benoemde de procureur-generaal op 16 juni 1811 vijftien kandidaten; onder hen duidde hij Meester Jean-Baptiste Kockaert als stafhouder aan, niet toevallig een oudgediende van de Raad van Brabant. Op 22 juni 1811 hield de Tuchtraad zijn eerste vergadering; meteen werden een penningmeester en secretaris aangeduid en werd een Bureau voor Kosteloze Consultatie samengesteld.

B. Verenigd Koninkrijk der Nederlanden¹⁶

In het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden bleef het decreet van 14 december 1810 ongewijzigd van kracht. Net als Napoleon hield Willem I de advocatuur strikt in het gareel. Alle advocaten moesten hun eed hernieuwen, trouw zweren aan hem en beloven zich te onderwerpen aan de grondwet. De facto bracht het gevoerde beleid de advocaten al gauw op ramkoers met de koning en zijn regering. Het verzet concentreerde zich niet toevallig te Brussel en spitte zich in hoofdzaak toe op de pers- en taalpolitiek van Willem I. Berucht is bijvoorbeeld de zaak van de publicist Ferdinand Vanderstraeten (1819-1820). In zijn brochure *De l'état actuel du royaume des Pays-Bas et des moyens de l'améliorer* had die hevige kritiek geuit op een aantal ministers. Na zijn arrestatie wendde hij zich tot de Brusselse balie om bijstand. Zeven advocaten ondertekenden een advies à décharge en werden prompt op last van minister van Justitie C.F. Van Maanen gevangen genomen. Na hun buitenvervolginstelling door de Kamer van Inbeschuldigingstelling liet Van Maanen hen echter voor zeven maanden schorsen als advocaat, bevoegdheid die hij bezat

¹⁵ Zie over het decreet van 14 december 1810: DUVIVIER, C. "Historique du décret de 1810". *La Belgique judiciaire*, XL (1882) 2, kol. 17-29.

¹⁶ Zie over de Brusselse advocatuur tijdens het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden eveneens: NINAUVE, F. "Du rôle des avocats dans la révolution de 1830". *La Belgique judiciaire*, XLI (1883) 1, kol. 1-27. De al aangehaalde Henssen beperkt zich in zijn boek louter tot een beschrijving van de Noord-Nederlandse casus.

krachtens het decreet van 14 december 1810. In het daarop volgende decennium zouden nog ettelijke persprocessen volgen, vaak naar aanleiding van kritische artikelen in ondermeer de *Courrier des Pays-Bas*, waarbij een hele generatie advocaten ofwel als journalist in de beklagdenbank zat ofwel doorgaans tevergeefs trachtte de rechten van de verdediging te waarborgen.¹⁷

Ander en voor veel confraters zo mogelijk nog prangender probleem vormde het streven van Willem I om het bestuur en het gerecht te vernederlandsen. In het besluit van 15 september 1819 legde hij op dat vanaf 1 januari 1823 alleen nog het Nederlands zou mogen worden gebruikt in die aangelegenheden. Advocaten zouden zich dus voortaan van die taal moeten bedienen voor alle aspecten van hun beroep gaande van de pleidooien tot de afhandeling van hun dossiers en de verslagen van de Tuchtraad. Dit ging echter manifest in tegen de op het terrein bestaande toestand. Al sinds de 18de eeuw was het Frans in de Zuidelijke Nederlanden eigenlijk de dominante gerechtstaal, alhoewel het gebruik daarvan pas wettelijk werd verplicht in de Franse tijd door het besluit van 2 frimaire an IX. Jongere advocaten hadden daarenboven ook hun opleiding eenzijdig in het Frans genoten aan de Brusselse Ecole de droit. Heftig verzet vanuit de balie was dan ook het onvermijdelijke gevolg.

C. Belgische onafhankelijkheid

Dat advocaten – en dat geldt uiteraard des te meer voor de Brusselse – een glorieerol speelden bij de Septemberrevolutie en nadien de steunpilaren werden van de nieuwe instellingen van het onafhankelijke België mag geen toeval heten.¹⁸ We kunnen volstaan met te verwijzen naar hun ruime vertegenwoordiging in de Tijdelijke Regering, de Grondwetscommissie en de Volksraad¹⁹ of naar het uitgesproken politiek engagement van Alexandre Gendebien, commissaris-generaal van het Bewind van Justitie en latere minister van Justitie. Laatstgenoemde was door zijn confraters op de algemene vergadering van 25 juli 1830 als eerste geplaatst op de kandidatenlijst voor de nieuwe Tuchtraad. Bijgevolg zou hij normaal door de procureur-generaal tot stafhouder

¹⁷ Zie voor een gedetailleerde analyse van deze persmisdriven: DELBECKE, B. *De lange schaduw van de grondwetgever. Perswetgeving en persmisdriven in België, 1831-1914*. Onuitgegeven proefschrift, Faculteit Rechtsgeleerdheid, K.U.Leuven, Leuven, 2010, pp. 15-62.

¹⁸ Zie in het algemeen de synthese van Els Witte: WITTE, E. “De constructie van België 1828-1847”, in: E. WITTE e.a. (eds.) *Nieuwe geschiedenis van België*. Deel 1, Tielt, Lannoo, 2005, pp. 27-235.

¹⁹ Zie hiervoor de bevindingen van Michel Magits: MAGITS, M. “De socio-politieke samenstelling van de Volksraad (10 november 1830-21 juli 1831)”. *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis*, XII (1981) 3, pp. 585-593.

benoemd zijn geworden, maar dat is door de wijzigende politieke toestand niet meer kunnen gebeuren.²⁰ De facto was het beleid op het Bewind van Justitie door de veelvuldige afwezigheid van Gendebien in het najaar van 1830 grotendeels in handen van een adviserende Raad die exclusief was samengesteld uit Brusselse advocaten. Daartoe behoorden ondermeer Jean Barbanson en Jean-Baptiste Kockaert ofwel de toen nog altijd zetelende secretaris en stafhouder van de Brusselse Orde van Advocaten. Zij beslisten over de cruciale epuratie van de magistratuur én de benoeming van hun opvolgers. Dat die voor een groot deel werden gerecruteerd onder de loyaal geachte jongere leden van de Franssprekende balie kan daarom opnieuw niet verbazen.²¹

De consolidatie van het jonge België verklaart waarom de Brusselse Orde van Advocaten pas zijn werkzaamheden hervatte in 1832. Doordat het decreet van 14 december 1810 niet was opgeheven en dus onverkort in voege bleef, moest men zich daarbij onvermijdelijk in de illegaliteit begeven. Die niet door de uitvoerende macht erkende Orde werd de *Association* genoemd. Het verzet van procureur-generaal Van Meenen kon niet verhinderen dat de Brusselse advocaten op 7 april 1832 in algemene vergadering bijeenkwamen en overgingen tot de samenstelling van een nieuwe Tuchtraad. Tot stafhouder werd Joseph Defrenne verkozen. De Tuchtraad kwam voor het eerst bijeen op 14 april en besliste in de daaropvolgende zitting van 21 april meteen tot de vorming van een tableau. Op 30 juni keurde de Tuchtraad bovendien eigen statuten goed, die bekrachtigd werden op de algemene vergadering van 22 juli.

Die kloof tussen het wettelijke en het werkelijke land bleef vier jaar bestaan en verdween pas met de uitvaardiging van het Koninklijk Besluit van 5 augustus 1836 dat het decreet van 14 december 1810 grondig wijzigde. Een aantal gehate bepalingen, niet in het minst het benoemingsrecht van de procureur-generaal ten aanzien van de Tuchtraad en de stafhouder, werden opgeheven en vervangen door meer liberale artikelen, die duidelijk geïnspireerd waren op het model van de statuten van de *Association* en de autonomie van de balie centraal stelden. De Brusselse advocaten conformeerden zich met plezier aan de nieuwe wettelijke toestand en hieven onmiddellijk hun *Association* op.

²⁰ Meestal wordt beweerd dat Gendebien al in 1830-1831 stafhouder van de Brusselse Orde van Advocaten was. Zie bijvoorbeeld: *Tableau 2009-2010*. Brussel, Ordre français des Avocats du barreau de Bruxelles, [2009], p. 381. Strikt juridisch gezien klopt dit evenwel niet en bleef de facto de zetelende bejaarde stafhouder Jean-Baptiste Kockaert in functie tot aan zijn benoeming als Eerste Voorzitter van het Hof van Beroep te Brussel. Vanaf dan tot 7 april 1832 was er geen stafhouder.

²¹ GILISSEN, J. "L'ordre judiciaire en Belgique au début de l'indépendance (1830-1832)". *Journal des Tribunaux*, 102 (1983) 5266, pp. 585-587; GILISSEN, J. "De eerste administratieve organisatie van België ten tijde van de Tijdelijke Regering (september 1830 – februari 1831)". *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, LII (1984) 4, pp. 330-334.

De oprichting van het Hof van Cassatie en van een aparte daarbij horende Orde van Advocaten door de organieke wet van 4 augustus 1832 zorgde aanvankelijk voor grote onenigheid te Brussel. De tien in 1832 benoemde advocaten van deze mini-balie hadden op één na allemaal een verleden als advocaat aan de Brusselse balie.²² Hun confraters van het Hof van Beroep namen vooral aanstoot aan het feit dat de cassatie-advocaten tegelijk advocaat en ministeriële ambtenaar waren, wat ze beschouwden als een onverdraaglijke aanslag op de onafhankelijkheid van de advocaat, en weigerden daarom tien jaar lang elke samenwerking met hen. De gemoederen bedaarden pas na het sluiten van een verstandsakkoord door vertegenwoordigers van de beide balies in 1843.

III. VERDERE EVOLUTIE VAN DE BALIE TE BRUSSEL IN DE NEGENTIENDE EN TWINTIGSTE EEUW

Ook na de woelige beginperiode bevond het epicentrum van alle belangrijke ontwikkelingen in de geschiedenis van de Belgische advocatuur zich aan de Brusselse balie. Op tal van vlakken werd een nooit geziene bloei bereikt, maar daarin lagen tegelijk de kiemen van nieuwe professionele moeilijkheden en uitdagingen besloten. Ook externe factoren gooiden roet in het eten.

A. Het koninkrijk der advocaten

Vanaf ca 1840 ving een lange periode van ‘rustige vastheid’ aan, die men naar analogie met de bekende latere Franse ‘*République des avocats*’ misschien best kan omschrijven als het koninkrijk der advocaten. Het epicentrum daarvan lag in het oude Justitiepaleis aan de Ruisbroekstraat, waarvan de bescheiden omvang perfect was afgestemd op het al bij al eerder beperkte aantal Brusselse advocaten.²³ Niet toevallig kende de klassieke pleitende advocatuur toen zijn bloeitijd. De weerspiegeling daarvan vindt men bij uitstek in de al vermelde *Manuel pratique de la profession d’avocat en Belgique* van Gustave Duchaine en Edmond Picard uit 1869, dat het eerste Belgische handboek over de deontologie van de

²² Het aantal advocaten bij het Hof van Cassatie werd door het Koninklijk Besluit van 5 augustus 1836 opgetrokken tot twaalf. Over hen verscheen een erg bruikbaar biografisch repertorium: VAN HECKE, G. *Notes pour servir à l’histoire du barreau de cassation*. Brussel, 1979.

²³ Zie over dit thans vergeten en inmiddels afgebroken Justitiepaleis: LEBLICQ, Y. “Les deux palais de Justice de Bruxelles au XIXe siècle”, in: R. VANDENDAELE (ed.) *Poelaert et son temps*. Brussel, Gemeentekrediet van België, 1980, pp. 245-296. Zoals hierboven vermeld bevatte het Brusselse tableau in 1811 174 advocaten. In 1873 waren dit er nog altijd maar 260, wat over zes decennia dus neerkomt op een toename van 86 confraters. WAUWERMANS, P. “Etude sur le barreau belge”. *Bulletin de la Société de législation comparée*, 26 (1896-1897) 8-9, p. 538.

advocaat vormde. Centraal daarin, maar bijvoorbeeld ook in de al even bekende juridische novelle *Paradoxe sur l'avocat* (1879) van de hand van diezelfde Picard, stond de publieke missie die de advocaat vervulde door het recht op verdediging te waarborgen in een procedure op tegenspraak.²⁴ Eveneens in deze periode ontstond de Conférence du Jeune Barreau de Bruxelles als één van de oudste conferenties van jonge balies van België. Het vroegste spoor ervan loopt naar de *Basoche*, die werd opgericht in 1841, maar al gauw dood bloedde. Daarop volgde een heroprichting in 1848 en de officiële verzelfstandiging in 1852. De hoofdbetrachting van de Conférence was steeds stagiairs te helpen bij de ontwikkeling van hun redenaarstalent en hun juridische argumentatie. Aanvankelijk kende de Conférence eerder weinig bijval, daar stagiairs niet verplicht werden om haar activiteiten bij te wonen. Alleen de jaarlijkse openingszittingen bij het begin van het gerechtelijk jaar, waarbij een jonge advocaat een lezing over een bepaald onderwerp uitsprak, werden in de regel druk bijgewoond door de balie en de magistratuur.²⁵

Daarnaast namen de Brusselse advocaten toen ook in het landsbestuur een meer dan aanzienlijk aandeel op. Traditioneel werd het departement Justitie bekleed door een confrater; recordhouders terzake waren de liberaal Jules Bara en de katholiek Téophile De Lantsheere, die respectievelijk elf en zeven jaar minister van Justitie waren.²⁶ Beiden namen daarvoor of daarna ook gedurende één of meerdere jaren het stafhouderschap van de Brusselse balie waar. De meest invloedrijke 'Brusselse advocatenregering' zal echter toch wel de laatste regering Frère-Orban geweest zijn. Van de zeven daarvan deel uitmakende ministers behoorden er na de vervanging van Charles Saintelette als minister van Openbare Werken in 1882 door Xavier Olin (trouwens de zwager van Edmond Picard) met Jules Bara (minister van Justitie), Charles Graux (minister van Financiën) en Pierre Van Humbeeck (minister van Openbaar Onderwijs en boegbeeld van de Schoolstrijd) vanaf 1882 maar liefst vier tot de Brusselse balie. Van Humbeeck was de voormalige stafhouder van het gerechtelijk jaar 1873-1874 en Graux de toekomstige stafhouder van 1886-1887 en 1898-1899.²⁷

²⁴ Zie hierover: COPPEIN, B. "Edmond Picard en de deontologie van de advocaat", in: MARTYN, *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, pp. 196-202.

²⁵ Zie hierover: COPPEIN, *Edmond Picard (1836-1924)*, p. 68.

²⁶ LEMOINE, T. en BURGELMAN, L. "Overzicht van de ministers van Justitie", in: HEIRBAUT, ROUSSEAU en VELLE, *Politieke en sociale geschiedenis van justitie in België van 1830 tot heden*, pp. 3-11.

²⁷ LUYKX, T. *Politieke geschiedenis van België. Deel 1. Van 1789 tot 1944*. Amsterdam, Brussel, Elsevier, 1977, p. 411.

B. Fin de siècle

De decennia voor de Eerste Wereldoorlog kenmerkten zich bij uitstek door een grote binnenlandse dynamiek met diverse vertakkingen naar het buitenland. Als startpunt van die periode mag zonder twijfel de groots opgevatte inhuldiging van het al even monumentale nieuwe Justitiepaleis op 15 oktober 1883 fungeren. Het was een hoogdag voor de Brusselse balie, die werd bijgewoond door een ruime afvaardiging van binnen- en buitenlandse balies, en bekroond werd met een somptueus banket.²⁸ Korte tijd daarvoor was ook het *Journal des Tribunaux* (1881) gesticht, dat al vlug zou uitgroeien tot het lijfblad van de Brusselse Franstalige balie, en enkele jaren later vond tevens de oprichting plaats van de *Fédération des Avocats* (1886), waarin Brusselse advocaten een belangrijke voortrekkersrol speelden. In deze periode bewogen tal van confraters zich bovendien in de vaderlandse intellectuele en artistieke avant-garde of engageerden zich op het politieke voorplan. Het eerste internationale advocatencongres, dat in augustus 1897 te Brussel werd georganiseerd, vormde de pendant van de mondiale ambities van de Belgische industriële elite.²⁹

Vanzelfsprekend werden in deze periode ook de kiemen gelegd voor tal van crisissen die de identiteit van de balie wezenlijk uitdaagden. De weigering om Marie Popelin, eerste afgestudeerde vrouwelijke rechtenstudente in België, in 1888 toe te laten tot de Brusselse balie lanceerde zo bijvoorbeeld het debat over het vraagstuk van vrouwen in de advocatuur.³⁰ En uiteraard kan de moeizame toepassing van de taalwetten inzake het gerecht in de specifieke Brusselse situatie evenmin onvermeld blijven. Dat complexe verhaal gaat ondermeer terug op de beruchte zaken Karsman (1863) en Schoep (1872-1873) en is innig verbonden met de oprichting van het Vlaams Pleitgenootschap in 1891.³¹ De huidige verbreding van het advocatenberoep vond eveneens zijn oorsprong in deze periode en leidde toen tot een heuse *crise du barreau*. Aan de basis daarvan lag een

²⁸ “Inauguration du Palais de Justice de Bruxelles 15 octobre 1883” en “Banquet du Barreau 15 octobre 1883”. *La Belgique judiciaire*, XLI (1883) 83, kol. 1313-1320. Zie ook: ROUSSEAUX, X. en DE BROUWER, J. “La Belgique aux pieds de la Justice: représentations du monde judiciaire et des comportements populaires lors de l’inauguration du Palais de Justice de Bruxelles (15 octobre 1883)”, in: A. DEPERCHIN e.a. (eds.) *Figures de Justice. Etudes en l’honneur de Jean-Pierre Royer*. Rijsel, Centre d’Histoire Judiciaire, 2004, pp. 469-480.

²⁹ COPPEIN, *Edmond Picard (1836-1924)*, passim.

³⁰ HUMBLET, P. “De vervrouwelijking van de advocatuur en van het juridische werkveld”, in: MARTYN, *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, pp. 227-247. Zie ook: MARTYN, “Evoluties en revoluties”, pp. 243-244.

³¹ Zie in globo MATHEEUSSEN, *Honderd jaar Vlaams Pleitgenootschap*, passim en de daarin opgegeven literatuur. Zie ook: MARTYN, “Evoluties en revoluties”, pp. 242-243.

verdubbeling van het aantal advocaten aan de Brusselse balie.³² Er waren te weinig processen om iedereen toe te laten alleen daarmee een menswaardig inkomen op te bouwen, waardoor heel wat advocaten die nauwelijks aan de bak kwamen aan de balie andere inkomstenbronnen zochten en vonden. Velen gingen aan de slag als bestuurder bij de toen massaal opkomende vennootschappen, die nood hadden aan juridisch gevormde specialisten. Dat die bestuurders toch nog op het tableau wilden ingeschreven staan, niet bereid waren hun titel van advocaat op te geven en zelfs nog wilden pleiten, bracht een ernstige deontologische tweespalt mee binnen de advocatuur.³³ Niet toevallig werd in dezelfde periode ook het pleitrecht van de pleitbezorgers sterk teruggeschroefd door de wet van 10 januari 1891.³⁴

C. Van de ene oorlog naar de andere

De twee wereldoorlogen zouden de toen zetelende stafhouders met een bijna legendarisch aura omgeven, dat nog altijd de essentie uitmaakt van het collectieve geheugen van de Brusselse balie.

Van bij de aanvang van de Eerste Wereldoorlog protesteerde stafhouder Léon Théodor met klem tegen de politiek van de Duitse bezetter, wat leidde tot zijn deportatie naar Duitsland op 6 september 1915. Op 21 maart 1916 werd hij terug vrijgelaten, maar hij kreeg uitdrukkelijk verbod om het Belgische grondgebied nog te betreden. In zijn afwezigheid trad Meester Botson op als waarnemend stafhouder. De reactie van de bezetter op de veroordeling van de Raad van Vlaanderen door het Brusselse Hof van Beroep op 7 februari 1918 vormde de directe aanleiding voor de staking van het gerecht; de Brusselse balie verleende daaraan zijn volle medewerking. De enkele confraters die zich lieten verleiden tot het activisme werden stante pede van het tableau geschrapt. Dit was het geval voor Meesters Emiel Verhees en Maurits Josson, die beiden waren toegetreden tot de Raad van Vlaanderen. Na de Wapenstilstand keerde Théodor meteen terug uit zijn onvrijwillige ballingschap en werd hij, zoals kon worden verwacht, door zijn

³² Het voor 1873 aangehaalde aantal van 260 Brusselse advocaten was in 1894 al opgelopen tot 553. Voor dit dubbel decennium was er met andere woorden een spectaculaire aangroei van 293 advocaten. WAUWERMANS, “Etude sur le barreau belge”, p. 538.

³³ JAMAR, P. “La Belgique et le Barreau”, in: *Entretiens sur la Belgique contemporaine*. Brussel, Larcier, 1904, pp. 222-223.

³⁴ VELLE, K. “In de schaduw van de advocatuur. De Belgische pleitbezorgers (1800-1969)”, in: MARTYN, *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, p. 274.

confraters unaniem herverkozen als stafhouder.³⁵ Vierentwintig Brusselse advocaten zouden uiteindelijk het leven laten tijdens de Eerste Wereldoorlog.³⁶

Het Interbellum vertoonde niet toevallig een grote continuïteit met tal van evoluties die reeds in het fin de siècle waren ingezet. De toegang van vrouwen tot de advocatuur kon eindelijk met succes worden afgerond door de wet van 7 april 1922, zij het dat vrouwelijke advocaten wel nog steeds de toestemming van hun echtgenoot nodig hadden om het beroep ook effectief te kunnen uitoefenen. Op 8 mei 1922 legde de Brusselse Paule Lamy als eerste vrouw in België de eed af als advocaat. Op 26 juni van dat jaar werd ze samen met haar confrater Marcelle Renson ingeschreven op het Brusselse tableau.³⁷ Voor de vernederlandsing van het gerecht in Vlaanderen vormde de wet Marck van 15 juni 1935 dan weer het voorlopige orgelpunt, maar de toepassing ervan te Brussel bleek allesbehalve evident.³⁸ De vooroorlogse *crise du barreau* bleef evenzeer aanhouden en leidde in het begin van de jaren 1920 zelfs tot een hoogst berucht geworden ‘sekwesterconflict’, dat de Brusselse balie tijdelijk diepgaand verscheurde. Nadat de Brusselse Tuchtraad zich in 1920 en begin 1921 meerdere malen had gekant tegen de toenmalige courante praktijk waarbij advocaten optraden als sekwesters van in beslag genomen Duitse goederen en in één moeite door ook advocaten had verboden om in de toekomst nog bestuursmandaten in commerciële vennootschappen op te nemen, werd de voltallige zetelende Tuchtraad bij de verkiezingen van juli 1921 met een nipte meerderheid van de uitgebrachte stemmen gedefenestreed, op drie gewezen stafhouders

³⁵ Zie over Meester Léon Théodor (1853-1934): HENRI, P. *Grands avocats de Belgique*. Brussel, Collet, 1984, pp. 210-212 en *Liber memorialis (Leoni Theodori) Léon Theodor*. Brussel, Larcier, 1927. Zie over de Brusselse advocatuur tijdens de Eerste Wereldoorlog: HOLBACH, F. “Le barreau pendant la guerre”. *La Belgique judiciaire*, 77 (1919) 5, kol. 145-148; 9, kol. 289-293; 13, kol. 433-442 en 15, kol. 497-509. Zie over de zaal Emile Laude: PASSELECQ, F. *Edmond Picard. Derniers entretiens (1921-1923)*. Brussel, Larcier, 1949, p. 18 noot 13. Zie over het activisme aan de Brusselse balie: MATHEEUSSEN, *Honderd jaar Vlaams Pleitgenootschap*, pp. 99-116.

³⁶ Twintig sneuvelden op het veld van eer, twee overleden later aan hun verwondingen en één stierf in krijgsgevangenschap. Emile Laude tot slot werd door de Duitsers vermoord te Francorchamps op 8 augustus 1914; naar hem werd later een zaal genoemd in het Justitiepaleis. Zie de “Gedenkljst 1914-1918” opgenomen in: *Tableau 2009-2010*, p. 352.

³⁷ JACQUES, C. “Lamy Paule (1892-1967)”, in: E. GUBIN e.a. (eds.) *Dictionnaire des femmes belges: XIXe et XXe siècles*. Brussel, Racine, 2006, pp. 356-357. Bepaalde auteurs vermelden verkeerdelijk dat Marcelle Renson de eerste vrouwelijke Belgische advocaat was, maar dit is historisch dus niet correct. Zie ondermeer bij: BALTHAZAR, H. e.a. “De tussenoorlogse tijd 1918-1940”, in: J. DECAVELE en C. VANDEWALLE (eds.) *De tempel van Themis. 160 jaar rechtsgebouw en rechtspraktijk*. Gent, Snoeck, 2007, pp. 163-166.

³⁸ Over de wet van 15 juni 1935 bestaat een overvloedige literatuur. Zie daarvan vooral: VAN GOETHEM, H. *De taaltoestanden in het Vlaams-Belgisch gerecht, 1795-1935* (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der letteren, 52 / 134). Brussel, Paleis der Academiën, 1990, pp. 246-262. VAN GOETHEM, H. “Gerecht”, in: R. DE SCHRYVER e.a. (eds.) *Nieuwe encyclopedie van de Vlaamse Beweging*. Deel 3, Tiel, Lannoo, 1998, pp. 1282-1287. Een daadwerkelijke vernederlandsing van het Brusselse gerecht zou pas plaatsvinden na de invoering van het Gerechtelijk Wetboek van 1967, dat een aantal wijzigingen aanbracht aan de wet van 15 juni 1935.

na die na een dergelijke aanfluiting onmiddellijk zelf ook ontslag namen. Pas bij de volgende verkiezingen van 1923 zou een krachtig herstel van de orde volgen.³⁹

De Tweede Wereldoorlog vormde voor de Brusselse balie zo mogelijk een nog veel pijnlijker zwarte bladzijde dan de Eerste. Op 4 juli 1939 werd de uit Luxemburg afkomstige Louis Braffort, die alom gerespecteerd was als hoogleraar strafrecht aan de Leuvense universiteit en tijdens de Eerste Wereldoorlog ruime ervaring had opgedaan als advocaat bij de Duitse krijgsgerechten, verkozen tot stafhouder. Die functie oefende hij vijf jaar lang met niet aflatende volharding in bijzonder moeilijke omstandigheden uit. Symbolisch erg belangrijk was zijn beslissing om het tableau van de Brusselse balie niet te drukken, waardoor hij kon bekomen dat in de hoofdstad anders dan in Antwerpen het geval was geen Joodse advocaten moesten worden geschrapt.⁴⁰ Braffort werd uiteindelijk op 22 augustus 1944 door Rexisten gearresteerd en twee dagen later in koelen bloede vermoord te Wambeek.⁴¹ Een vijftigtal andere confraters overleefde de oorlog evenmin.⁴²

D. Naoorlogse uitdagingen

De tweede helft van de twintigste eeuw zou aan de Brusselse balie gedomineerd worden door meerdere cruciale gebeurtenissen. In 1967 werd het nieuwe Gerechtelijk Wetboek ingevoerd, dat naast tal van andere hervormingen uiteindelijk ook het einde van de pleitbezorgers zou inluiden en waarvan de Brusselse oud-stafhouder Charles Van Reepinghen de geestelijke vader was. Daarnaast werd de splitsing van de Orde van

³⁹ Anno 1921 waren te Brussel 471 advocaten als sekwester actief en hadden ca 300 advocaten één of meerdere bestuursmandaten in commerciële vennootschappen. Symptomatisch voor de diepe verdeeldheid was wel dat de uiteindelijke stafhouder Louis Le Roy in 1921 slechts 287 van de 494 uitgebrachte stemmen achter zich kreeg. PASSELECQ, F. *Edmond Picard. Derniers entretiens (1921-1923)*. Brussel, Larcier, 1949, pp. 25-26. Zie ook: COPPEIN, “Edmond Picard en de deontologie van de advocaat”, pp. 206-207.

⁴⁰ Zie in detail voor de houding van Braffort en de Brusselse balie hierover: VERSTRAETE, *De Jodenverordeningen en de Antwerpse balie*, pp. 99-110. Een verdere uitwerking daarvan vindt men in: VERSTRAETE, J. “De Jodenverordeningen en de Belgische advocatuur”, in: MARTYN, *Geschiedenis van de advocatuur in de Lage Landen*, pp. 319-340.

⁴¹ Op 28 oktober 1944 vond te Brussel een plechtige zitting plaats ter nagedachtenis van Braffort. Te Wambeek, dorp in de buurt van Ninove, werd op de plaats van de moord een kapel opgericht. Zie over Meester Louis Braffort (1886-1944): DOTREMONT, S. e.a. *Le bâtonnier Louis Braffort. Défenseur et martyr des libertés spirituelles*. Brussel, Larcier, 1945; HENRI, *Grands avocats de Belgique*, pp. 43-47 en HUTSEBAUT, F. “Louis Braffort (1886-1944)”, in: C. FIJNAUT (ed.) *Gestalten uit het verleden. 32 voorgangers in de strafrechtswetenschap, de strafrechtspleging en de criminologie*. Deurne, Kluwer Rechtswetenschappen België, Leuven, Universitaire Pers Leuven, 1993, pp. 211-220.

⁴² Velen onder hen sneuvelden op het veld van eer tijdens de Achttiendaagse Veldtocht (10 tot 28 mei 1940), werden door de bezetter terechtgesteld of overleden in gevangenschap. Van die laatste groep was de meest bekende ongetwijfeld oud-stafhouder Paul-Emile Janson; hij stierf in het concentratiekamp van Buchenwald op 3 maart 1944. Pierre des Cressonnières volgde Braffort op als stafhouder, maar werd het slachtoffer van een vijandelijk bombardement te Elsene op 11 februari 1945. Zie de “Gedenklijst 1940-1945” opgenomen in: *Tableau 2009-2010*, pp. 353-354.

Advocaten in 1985 na een bijzonder lange incubatietijd bezegeld door de wet van 4 mei 1984 houdende wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op de oprichting van twee Orden van Advocaten in het gerechtelijk arrondissement Brussel.⁴³ Tot op vandaag vormen de maatschappelijke herontdekking van het gerecht na de zaak Dutroux, de toenemende impact van de globalisering, de hoogst controversiële communautarisering of de scherpstelling van de fundamentele professionele waarden, ondermeer als gevolg van supranationale rechtspraak, uitdagingen van formaat.⁴⁴

⁴³ MATHEEUSSEN, *Honderd jaar Vlaams Pleitgenootschap*, pp. 139-179.

⁴⁴ EHRM, *Salduz v. Turkije*, 27 november 2008.